

УДК: 159.93

© Скляренко О.М., 2011 р.

О.М.Скляренко
Державний педагогічний інститут
іноземних мов, м. Горлівка

ПЕРЦЕПТИВНИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЯК ПРОБЛЕМА ПСИХОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Стаття присвячена теоретичному аналізу наукових досліджень з проблеми розвитку сприйняття у дітей дошкільного віку. Автор розглядає основні теоретичні і практичні підходи зарубіжної і вітчизняної психології щодо вивчення сенсорного розвитку.

Ключові слова: сприйняття, сенсорний розвиток, перцептивний розвиток, образ сприйняття, перцептивні дії, сенсорні еталони.

О.Н. Скляренко

ПЕРЦЕПТИВНОЕ РАЗВИТИЕ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА КАК ПРОБЛЕМА ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ

Статья посвящена теоретическому анализу научных исследований по проблеме развития восприятия у детей дошкольного возраста. Автор рассматривает основные теоретические и практические подходы к изучению сенсорного развития в зарубежной и отечественной психологии.

Ключевые слова: восприятие, сенсорное развитие, перцептивное развитие, образ восприятия, перцептивные действия, сенсорные эталоны.

O.N. Scliarenko

THE PERCEPTION EVOLUTION OF CHILDREN IN PRESCHOOL AGE AS A PROBLEM OF PSYCHOLOGICAL RESEARCH

This article is devoted to theoretical analysis of research works on the problem of development of children's perception age. The author takes under consideration basic theories on sensitive development in foreign and native psychology.

Key words: perception, sensitive development, perception evolution, image of perception, perceptive actions, sensitive models.

Постановка проблеми. Вивчення дитячого сприйняття має важливе як теоретичне, так і практичне значення. Початкові етапи пізнання дійсності забезпечуються саме процесами відчуття і сприйняття, на базі яких формуються уявлення. Точність, повнота таких уявлень залежать від ступеня розвитку тих сенсорних процесів, які забезпечують відображення дійсності, тобто від розвитку відчуття і сприйняття. Особливе значення чуттєве пізнання має саме у дошкільному віці. Багато авторів вказують, що онтогенез сенсорики надає

необхідні передумови для виникнення мислення і удосконалення практичної діяльності, розвитку різноманітних здібностей [1; 4; 8].

Мета статті полягає у здійсненні аналізу наукової літератури, щодо вивчення сенсорного розвитку дітей дошкільного віку. **Завданнями** статті є вивчення зарубіжних і вітчизняних теоретичних і практичних підходів до формування і розвитку процесів сприйняття на ранніх стадіях онтогенезу.

Виклад основного матеріалу. Протягом багатьох років відомі закордонні й вітчизняні вчені займалися розробкою теорії й практики сенсорного розвитку дітей дошкільного віку. Однією з перших систем сенсорного розвитку дитини є система, яку запропонував Ф.Фребель, сильними сторонами якої була чітка послідовність завдань, яка включала у себе сенсорні і загальні завдання розумового розвитку дитини. В системі Ф.Фребеля сенсорний розвиток підпорядковувався загальному розумовому розвитку, на відміну від теорії М.Монтессорі, де сенсорний розвиток набув самостійного значення, і якому автор віддавала перевагу.

Але «класичні» зарубіжні системи сенсорного виховання (О.Декролі, М.Монтессорі, Ф.Фребель, Ф.Фолькельт і ін.) спиралися на положення про те, що дитина від народження вже має сенсорні здібності, які можна деяким чином підсилити, використовуючи відповідні вправи. Ж.Піаже вважав точку зору про вродженість сприйняття помилковою й розглядав розвиток сприйняття, як діяльність, що складається з дій по переміщенню погляду й функціональних органів з метою відбиття властивостей об'єкта. Таке уявлення про сприйняття найбільш близько до уявлень, що склалися у вітчизняній психології.

Спираючись на концепцію І.М.Сеченова про рефлекторну будову психічних процесів, положення Л.С.Виготського про формування вищих психічних функцій шляхом «засвоєння» соціального досвіду, накопиченого попередніми поколіннями, а також положення С.Л.Рубинштейна, О.М.Леонтьєва про роль діяльності у формуванні психічних процесів, вітчизняні вчені (Л.А.Венгер, О.В.Запорожець, В.П.Зінченко й ін.) розробили теорію перцептивного розвитку,

згідно з якою сприйняття - це сукупність процесів, що забезпечують суб'єктивне але адекватне відбиття дійсності.

Образ сприйняття не заданий первісно, а формується в процесі діяльності суб'єкта по відбиттю реальності. Генетично перцептивні дії походять від практичних. Аналіз функцій руки й ока, проведений В.П.Зінченко й Б.Ф.Ломовим, дозволив виділити кілька категорій рухів, вироблених дитиною в ході вирішення різних сенсорних завдань:

- пошукові й настановні рухи, метою яких є пошук заданого об'єкта, визначення його просторового положення;
- орієнтовно-дослідницькими або гностичними, які здійснюються органами власного тіла без допомоги знарядь, за їх допомогою відбувається розрізнення старих і нових дій, упізнання вже знайомих образів, порівняння з оригіналом і коректування у випадку невідповідності.

Поступово елементи перцептивного орієнтування описаної практичної дії, перетворюються в самостійні перцептивні дії [6].

О.В.Запорожцем був описаний процес інтеріоризації перцептивних дій: із зовнішніх матеріальних дій із предметами, опосередкованих системою сенсорних еталонів, починає складатися прототип майбутньої ідеальної перцептивної дії, що на наступних етапах здійснюється за допомогою перцептивних апаратів і передбачає наступні практичні дії, переходячи від розгорнутих форм до згорнутих.

О.В.Запорожець вказував на те, що процес формування перцептивних дій при сенсорном навчанні, хоча і має окремі властивості відповідно до досвіду і віку дитини, однак, на усіх стадіях онтогенезу підпорядковується одним і тим же закономірностям і проходить певні етапи:

- на першому етапі відбувається формування нових перцептивних дій, яке починається з рішення проблеми у практичному плані, за допомогою зовнішніх, розгорнутих матеріальних дій з предметами.
- на другому етапі сенсорні процеси, що перебудовуються під впливом практичної діяльності, перетворюються у своєрідні перцептивні дії, які

здійснюються за допомогою рухів рецепторних апаратів і передбачають наступні практичні дії, відповідно до правил й обмежень, яким вони підпорядковані.

- на третьому етапі перцептивні дії згортаються, час їх протікання скорочується, їх рефректорні ланки відгальмовуються і сприйняття справляє враження пасивного, бездіяльнісного процесу [4].

В результаті багатовікового досвіду наукової, виробничої, художньої та інших діяльностей людство виокремило певні системи сенсорних еталонів, які стали основою створення перцептивних дій. Гіпотеза про засвоєння суспільного сенсорного досвіду шляхом використання сенсорних еталонів знайшла підтвердження в ряді експериментальних робіт по сприйняттю звуковисотних відношень [3], по сприйняттю кольорів [2], по сприйняттю величини [10], по сприйняттю форми та ін. (Л.А.Венгер, Г.А.Кислюк, Л.А.Пеньковська, В.П.Сохіна, А.Г.Рузька й ін.). Було показано, що найбільш ефективним є сенсорне навчання, при якому орієнтовна дія дається дитині у своїй зовнішній формі, як спосіб, що дозволяє вирішити поставлене практичне завдання. Структура способу перцептивних дій містить у собі формування або підбір сенсорних еталонів і використання їх для побудови моделей відповідним властивостям об'єктів.

Теорія перцептивних дій, розроблена в циклі робіт О.В.Запорожця і співробітників, тісно пов'язана з уявленнями про сенсорно-мнемічні утворення [4]. Сенсорні еталони є результатом суспільно-історичної діяльності людини по створенню різних систем сенсорних якостей, а результатом індивідуальної діяльності людини по засвоєнню сенсорних якостей є оперативні одиниці сприйняття, тобто зміст, виділений суб'єктом при виконанні перцептивного завдання. В.П.Зінченко виділив операції сприйняття при формуванні образу об'єкту:

- виділення об'єкту;
- виділення в ньому інформативного змісту, що є адекватним завданню;
- ознайомлення зі змістом.

Процес ознайомлення не залишається незмінним, удосконалюються схеми перцептивної дії, у яких ознайомлювальні компоненти поступово переплітаються

з розпізнавальними. В результаті здійснення виконуваних операцій складається образ об'єкта. Відзначено, що ефективність процесу впізнання прямо залежить від попереднього етапу ознайомлення й формування образу. Чим більше істотних ознак в об'єкті, тим процес звірення йде довше. В процесі ознайомлення з об'єктом виділені ознаки групуються, перетворюються в деякий комплекс ознак, цілісний образ. Завдяки цьому, процес сприйняття може протікати одномоментно [9]. На фазі розпізнавальної дії відбувається процес віднесення сприйнятого об'єкта до певного класу об'єктів, його категоризація. У процесі уподібнення сприймаючих систем об'єкту відбувається уподібнення об'єкта суб'єктові. Завдяки такому двосторонньому перетворенню відбувається формування повноцінного, адекватного, але суб'єктивного образу об'єктів реальності.

Висновки. Таким чином, можна відзначити наступне:

1. В області розвитку сприйняття в дошкільному віці був накопичений великий практичний і теоретичний матеріал. Вважається, що особливого значення чуттєве пізнання набуває саме у цей період.

2. «Класичні» зарубіжні системи сенсорного виховання (О.Декролі, М.Монтессорі, Ф.Фребель, Ф.Фолькельт і ін.) спиралися на положення про те, що дитина від народження вже має сенсорні здібності.

3. У вітчизняній психології сприйняття розглядається як рефлекторний процес, який носить активний характер, як особливі дії аналізаторів, направлені на обстеження предмету.

4. Розвиток сприйняття дитини розглядається як процес засвоєння соціального сенсорного досвіду, як формування нових, раніше не існуючих сенсорних здібностей.

5. Вивчення дитячого сприйняття у вітчизняній психології йшло в основному в руслі діяльнісного підходу, відповідно до основних положень якого, розвиток сприйняття являє собою систему перцептивних дій, володіння якими вимагає спеціального навчання.

6. Процес інтеріоризації перцептивних дій складається з певних етапів і має наступну схему: із зовнішніх матеріальних дій із предметами, опосередкованих

системою сенсорних еталонів, починає складатися прототип майбутньої ідеальної перцептивної дії, що на подальших етапах здійснюється за допомогою перцептивних апаратів і передбачає наступні практичні дії, переходячи від розгорнутих форм до згорнутих.

7. Метою перцептивної дії є формування адекватного перцептивного образу об'єкта. У ході формування образу і критерії його адекватності, і самі перцептивні дії проходять певні етапи розвитку.

8. Ефективність процесу сприйняття залежить від організації відповідної діяльності по сприйняттю.

Список літератури

1. Ананьев Б.Г., Рыбалко Е.Ф. Особенности восприятия пространства у детей. – М.: Просвещение, 1964. – 302 с.
2. Венгер Л.А., Венев И.Д. О развитии восприятия цвета в дошкольном детстве // Формирование восприятия у дошкольников / Под ред. А.В. Запорожца, Л.А. Венгера. – М.: Просвещение, 1967 – 278 с.
3. Ендовицкая Т.В. О звуковысотной чувствительности у детей дошкольного возраста // Доклады АПН РСФСР. – 1959. – № 5. – С. 36-42.
4. Запорожец А.В. Развитие восприятия и деятельность // Вопросы психологии. – 1967. – № 1. – С. 11-16.
5. Зинченко В.П. Образ и деятельность. – М.; Воронеж: МОДЭК, 1997. – 608 с.
6. Зинченко В.П., Ломов Б.Ф. О функциях движений руки и глаза в процессе восприятия // Вопросы психологии. – 1960. – № 5. – С. 36-37.
7. Леонтьев А.Н. Понятие отражения и его значение для психологии // Вопросы философии. – 1966. – № 12. – С. 48-56.
8. Фунтикова О.А. Теоретические основы умственного развития дошкольников. – Симферополь: Таврида, 1999. – 300 с.
9. Шехтер М.С. Изучение механизмов симультанного узнавания // Доклады АПН РСФСР. – М., 1961. – № 1. – С. 380.
10. Юртайкин В.В. Формирование зрительной оценки перспективных изменений величины предметов у детей дошкольного возраста: автореф. дисс. ... канд. пед. наук. – М., 1974. – 22 с.